

Stanovisko k vyhl. č. 116/2011 z 15. 4. 2011 - pro Učitelství noviny, červen 2011

doc. Mgr. PaedDr. Jan Michalík, Ph.D., Ústav speciálně pedagogických studií, PdF Univerzita Palackého Olomouc,

Před nedávnem nabyla účinnosti vyhláška č. 116/2011 Sb., která mění a doplňuje „původní“ známou vyhlášku č. 72/2005 Sb. o poradenských službách.

Jje zajímavé, že se jedná o první novelu zmíněné normy. Tato stabilita nebývá v českém právním prostředí příliš častá. Otázkou zůstává, zda dosavadní neměnnost vypovídala více o kvalitách původní vyhlášky či (ne) vůli resortu měnit prostředí školských poradenských služeb.

V úvodu explicitně vyslovíme názor: dlouhé čekání a dlouhá příprava novely nepřinesla potřebný výsledek. Jiná hodnocení budou mít lidé působící v terénu, jiná úředníci veřejné správy (např. krajských úřadů), a ještě jiná uživatelé služeb a jejich zákonní zástupci. Každý zpravidla akcentuje svůj pohled, který více či méně odráží (ne) spokojenost dané skupiny „uživatelu“ normy s poradenským terénem a jeho službami.

V tomto příspěvku budou proto uvedeny vybrané problémové oblasti novely, bez ohledu na to, komu mohou či měly přinést prospěch. Základním hodnotícím kritériem je požadavek právní přesnosti a schopnosti právní normy vystihnout podstatu daného společenského jevu a na výši soudobého odborného poznání upravit vztahy subjektů způsobem, který bude respektovat zásady a znění dané základními školskými předpisy. (přeškrtnutě uvádím původní a tučně nové znění normy)

§1 odst. 2, věta druhá vyhlášky:

~~Podmínkou poskytnutí poradenské služby je písemný souhlas žáka, v případě nezletilého žáka písemný souhlas jeho zákonného zástupce. Souhlasu není třeba v případech stanovených zvláštními právními předpisy-1)~~
„Podmínkou poskytnutí psychologické nebo speciálně pedagogické poradenské služby je předání informace podle odstavce 3 a písemný souhlas žáka nebo jeho zákonného zástupce.“

V novém znění je řešen souhlas uživatele služby, jako podmínky jejího poskytnutí. Jedná se z obecného hlediska o jednoduché ustanovení, jehož cílem je vyjádřit „dobrovolnost“ služby či její „sociálně-pedagogicko-psychologický“ rozměr. Explicitně řečeno: v souladu s poznatky dotčených věd je kontraproduktivní poskytovat pedagogicko-psychologickou podporu člověku, který o ni nestojí, nechce jí a nehodlá se jí řídit. Potud je vše při starém. Změnila se však dikce upravující kdo souhlas uděluje. Z dříve jednoznačného potvrzení práva zákonného zástupce (a logický odkaz na roli orgánů sociálně právní ochrany) je nyní ono poměrně překvapivé, rozhodně však neobvyklé sousloví „*žák nebo jeho zákonný zástupce*“. Tvůrce normy tak uvedl do rozpaků nejen hodnotitele své práce, ale zejména poradenské pracovníky, kteří se nyní nutně budou muset stát rovněž experty na otázku „způsobilosti k právním úkonům u nezletilých“. Neboť jen tak je možno zajistit, aby onen souhlas byl skutečně „informovaný“, jak dále předpokládá ust. odst. 3 tohoto paragrafu normy (viz dále). Lze s úspěchem pochybovat, zda pouze výkladově (tj. MŠMT vydá výklad uvedeného znění v němž vyjádří více svůj záměr) je možno odstranit duplicitu a nejednoznačnost platného znění. Kdo – tedy podepisuje? Ten či onen? Kdo rozhoduje koho k podpisu vyzve/přizve? Poradenský pracovník? Podle čeho? Podle toho, jak „moc se mu bude nezletilý zdát schopný formulovat svůj názor“? Nebo podpisujícího určí zákonný zástupce, jenž, konec konců může operovat svým postavením daným mu přímo zákonem o rodině (tedy vyšší právní normou)... I pokud přijmeme (stejně jako autor textu) tezi, že souhlas s tak závažným zásahem do osobnostních práv nezletilého musí v drtivé většině poskytnout opravdu jeho zákonný zástupce, neodstraníme tím nedostatek platného znění vyjádřený oním „nešťastným“ slůvkem „*nebo*“....

§ 1 odst) 3 vyhlášky:

~~(3) Žák, v případě nezletilého žáka jeho zákonný zástupce, je předem informován o povaze, rozsahu, trvání, cílech a postupech nabízených poradenských služeb, o všech předvídatelných rizicích a nevýhodách, které mohou vyplýnout z poskytované poradenské služby, prospěchu, který je možné očekávat, i možných následcích toho, když poradenská služba nebude poskytnuta.~~

„(3) Žák, v případě žáka, který má zákonného zástupce, také jeho zákonný zástupce, musí být školou nebo školským poradenským zařízením předem srozumitelně a jednoznačně informován o a) všech podstatných náležitostech poskytované poradenské služby, zejména o povaze, rozsahu, trvání, cílech a postupech poskytované poradenské služby,

b) prospěchu, který je možné očekávat, a o všech předvídatelných důsledcích, které mohou vyplynout z poskytování poradenské služby, i možných následcích, pokud tato služba nebude poskytnuta,
c) právech a povinnostech spojených s poskytováním poradenských služeb včetně práva žádat kdykoli poskytnutí poradenské služby znovu.“.

Z obsahového hlediska se jedná o relativně správné „zpřesnění“ podkladů, jež má uživatel služby obdržet o jejím obsahu, povaze etc. Procedurálně má uvedený odstavec vztah k již zmíněnému odst. 2), kdy právě výše zmíněný souhlas „následuje“ poté, co jsou uživateli služby poskytnuty informace obsahově a formálně splňující kritéria nově definovaná v tomto odstavci. V tomto odstavci již duplicita postavení dvou osob na straně uživatele, tj. jak nezletilého žáka, tak jeho zákonného zástupce není. Vyjádření je přesnější, tj. informaci musí obdržet jak žák, tak jeho zákonný zástupce. Zde již ono slůvko „nebo“ chybí (a správně chybí). Oproti dřívější úpravě (u nezletilého informací obdržel jen zákonný zástupce) je nové znění správné. A v souladu s pojetím „práva dítěte na vlastní názor a tomu odpovídající povinnost veřejných subjektů názor vyslechnout a v míře odpovídající rozumové a volní vyspělosti k němu přihlídnout“ (volně dle Úmluvy o právech dítěte). Nyní tedy informaci obdrží jak nezletilý, tak jeho zákonný zástupce. Právě na základě informací poskytnutých v rozsahu a způsobem předpokládaným v tomto odst. 3 se má souhlas klienta „nebo“ zákonného zástupce stát skutečně „informovaným“...

k § 1 odst. 5 vyhlášky:

(5) Výsledkem psychologické nebo speciálně pedagogické diagnostiky jsou zpráva z vyšetření a doporučení obsahující návrhy úprav ve vzdělávání žáka. Při vydání zprávy a doporučení je žák, v případě žáka, který má zákonného zástupce, též jeho zákonný zástupce, informován o obsahu doporučení způsobem srozumitelným pro nejširší možný okruh osob. Žák nebo jeho zákonný zástupce potvrzuje svým podpisem, že doporučení s ním bylo projednáno, že porozuměl jeho povaze a obsahu a případně že k němu uplatňuje výhrady spolu s jejich upřesněním. Zpráva a doporučení se vydávají nejpozději do 30 dnů ode dne ukončení vyšetření. Doporučení je platné po dobu určitou, odpovídající jeho účelu; v případě doporučení zařazení žáka do školy nebo vzdělávacího programu pro žáky se zdravotním postižením však nejvýše po dobu jednoho roku. Před skončením platnosti doporučení školské poradenské zařízení vyrozumí žáka nebo jeho zákonného zástupce o potřebě nové diagnostiky.“.

Na tomto místě se jedná o nové znění, které dosud nemělo svůj ekvivalent. A je jisté, že vzbudí řadu protichůdných reakcí. Již výše jsem psal, že záleží na tom, za jaký segment poradenství bude hodnotitel vystupovat.

Existují dva základní názory na potřebnost tohoto ustanovení:

První vychází ze zkušeností až příliš jednoduchého umístování dětí do škol samostatně určených pro žáky se zdravotním postižením. A to za tichého souhlasu, či dokonce nadšeného přitakávání (dle pozice hodnotitele – kritika) příslušného poradenského zařízení. Explicitně řečeno: jeden diagnostický závěr nad nímž se poté, často i na řadu let, „zavřela voda“ a nebylo přihlíženo k obecně známým poznatkům např. vývojové psychologie a dalších věd. Ještě přesněji vyjádřeno: dítě ve čtrnácti letech má dosti odlišné speciální vzdělávací potřeby než mělo v sedmi letech ve druhé třídě.... A to již nehovoříme o (údajně) vysloveném zneužívání tohoto „na věky“ platného diagnostického závěru u některých sociálně znevýhodněných dětí... Kdo chce zastávat uvedený názor zajásá: konečně každý rok někdo objektivně prozkoumá skutečnou úroveň (druh, hloubku) speciálních vzdělávacích potřeb. A na základě odborné diagnostiky bude možno lépe naplnit tyto potřeby etc. V tomto nadšeném duchu možno pokračovat

Druhý názor na tentýž problém je minimálně stejně legitimní jako ten první. Říká nám asi toto: existují děti-typicky s druhově „jednoduchým“ zdravotním postižením (např. tělesné, smyslové, mentální v hlubších stupních) jejichž potřeba hluboké „re“ diagnostiky rozhodně není potřebná v každoročně se opakujícím intervalu. Dokonce – a tyto zkušenosti rovněž nelze opominout – je ze strany některých starších dětí a také zákonných zástupců přílišné „vyšetřování“ dítěte kritizováno. Invalidizace se tomu také říká. Ani u dětí se zdravotním postižením není správná diagnostika „jednou za pět let“. Dítě se vyvíjí, roste, zraje, mění se jak parametry postižení, tak osobnost dítěte, jeho reedukační či kompenzační schopnosti a mechanismy.... Diagnostika – odborně přesná- je žádoucí a potřebná. Otázka zůstává: Opravdu každý rok?

Vyhlaška hovoří explicitně. A ihned se rojí dohady, výklady a doporučení. Například k poslední větě uvedeného odst. 5: **Před skončením platnosti doporučení školské poradenské zařízení vyrozumí žáka nebo jeho zákonného zástupce o potřebě nové diagnostiky.** A tečka. Nic více. Samozřejmě, příznivec i „nepřajník“ nové vyhlášky konstatuje: a co když rodič jednoduše nepřijde, či po příchodu neposkytne uvedený souhlas?

Pozn. důležitá: údajně přímo na školení pořádaném MŠMT zazněla na obdobný dotaz z pléna tato odpověď: tak rodiče předáte orgánu sociální právní ochrany dítěte. Odhlédneme-li od skutečnosti, že z textu normy bylo odstraněno explicitní ustanovení, jež sdělovalo dotčeným, že souhlasu zákonného zástupce není ve vybraných případech třeba – rozuměj právě možnost nahradit zásahem OSPOD – platí jedna věc, kterou je nutno vyslovit zřetelně. Rodiče se odmítnutím „rediagnostiky“ dítěte nedopustí porušení žádné povinnosti, jež by jim byla uložena relevantním právním předpisem (zákonem – známé „nikdo nesmí být nucen činit co zákon neukládá“). Tedy – není proč oznamovat jejich rozhodnutí OSPOD. O takové oznámení by mohlo jít až tehdy, jestliže by kdokoliv usoudil, že příslušný nesouhlas je výrazem skutečného „nezájmu“ zákonného zástupce, jež ve svém důsledku porušuje práva nezletilého... A to při vši účtě k dovednosti poradenských pracovníků zdaleka není každý případ, jenž nastane.

Pozn. neméně důležitá: Uvedený rozbor může praktika nelibujícího si v paragrafech uspokojit: vždyť se nakonec nic nezmění, vždycky mohu říct, že rodič souhlas nedal. Odmítnutí souhlasu mi totiž písemně dát nemusí... A právě proto považuji novelu za „kostrbatou“ a nekvalitní. Znovu tak (po) vede řadu lidí k tomu, aby normu prostě tak „po česku“ přechytračili...

Lze se však nakonec lidem divit? Nebylo by lepší normy přijímat po seriózní diskusi, tehdy jestliže chceme a umíme odpovědět na otázky:

- a) proč je nutno normu měnit?
- b) co chceme novelou získat/dosáhnout?
- c) je nové znění zřetelné a vyjadřuje úmysl normotvůrce?
- d) jsou subjekty jimž norma povinnosti ukládá povinny a schopny ustanovení naplnit?

Poradenským pracovníkům, jež toto znění normy „vydělilo“ něco pro uklidnění. Většina z Vás zpravidla nemá vyhraněný názor ani na informovaný souhlas, ani na žáky s postižením zdravotním či sociálním, a většina dopodrobna nehodlá pátrat ve složitých kličkách paragrafů. Ale prostým rozumem (a jednoduchou matematikou) většina dokáže spočítat, že naplnit nový úkol v praxi nebude tak jednoduché. Stávající personální naplnění školských poradenských zařízení (zejména SPC) prostě neumožňuje novou povinnost splnit pro tisíce žáků se zdravotním postižením v požadované kvalitě. Tj. v kvalitě, v níž by se pracovník nezpronevěřil etickým zásadám a odborné přesnosti výsledků své práce.

Možná nové znění přinese nečekané: dlouho očekávané navýšení kapacit speciálně pedagogických center u nás.

Cílem statě nebylo za každou cenu hledat „nedostatky“. Každá mince má dvě strany. A nejinak je to s uvedenou novelou. Podstatné však je poučení, které z popsání vyplývá: tvorba právních norem v resortu školství, a nejen těch zaměřených na poradenství či vzdělávání žáků se SVP by měla doznat změn.